

לב המזעזעים

עלון חודשי בענייני הלכה ומנהגים, מתוך סדרת הספרים "לב המזעזעים"

גיליון ר'

הלכות והליכות בעניין "יום הולדת"

של עכו"ם... ויום גנוסיה של מלכים ויום הלידה", ומבאר הגמרא (שם י, א) יום גנוסיה שמעמידים בו עכו"ם את מלכם, ויום הלידה כפשוטו הוא יום שנולד בו המלך (וכן פירש רע"ב על המשנה ע"ז א ג).
וכן מצאנו במסכת מגילה (יג, ב) לגבי הגורל שהטיל המן לאיזה חודש יגזור את הגזירה להרוג ולהשמיד את כל היהודים, כיון שנפל הפור בחודש אדר שמח שמחה גדולה, אמר נפל לי פור

בירח שמת בו משה, ולא היה יודע שבשבעה באדר מת ובשבעה נולד, ופירש רש"י (שם ד"ה ובשבעה) כדאי הלידה שתכפר על המיתה עכ"ל, הרי שמצאנו שיש ענין מיוחד בחודש זה כיון שנולד בו משה רבנו.

וכן מצאנו במסכת נזיר (יד, א) הגמרא מסתפקת לענין אדם שאמר "הריני כמשה בז' אדר מהו" והגמרא דנה האם נוסח הזה מהווה קבלת נזירות או לא, ומבאר הרא"ש (נזיר דף יד, א ד"ה אמר) שספק הגמרא האם אומרים דהוי קבלת נזירות דמסתמא ביום שנפטר משה רבנו, רבו נזירים נזירות מחמת הצער, או דלמא לא, שהרי גם בז' אדר נולד, וכמו כן הוא יום משה ושמוחה, מבואר מדבריו שיום לידת משה רבינו מהווה יום שמחה ומשתה.

יום הולדת של דוד המלך בשו"ע (או"ח תצ ט) מובא שנוהגים לקרוא מגילת רות בחג השבועות, והטעם: לפי שדוד המלך נפטר בחג העצרת (שערי תשובה תצד ז בשם הבכור שור ע"פ הירושלמי מובא בתוס' חגיגה יז, א ד"ה אף) ואמרינן (קידושין עב, ב) שהקב"ה ממלא שנותיהם של צדיקים מיום ליום, ולפי זה נולד דוד המלך בחג השבועות,

ולכן אנו קוראים מגילת רות שמסתיימת (ד כב) במילים "וישי הוליד את דוד" כדי להזכיר את לידת דוד המלך ביום הולדתו, נמצא שכל הסיבה שקוראים את מגילת רות בחג השבועות, היא להזכיר את יום הולדתו של דוד המלך.

"כי היום שהאדם נולד בו אז הוא בתוקף מזלו ואין לו ליראה באותו היום בכל שנה משום דבר שיורה מזלו אז" (רבי צדוק הכהן מלובלין בספר קונטרס דברי חלומות) וכתוב (איוב ג ג) **"יאבד יום אדם בו" שהיום שנולד בו האדם מזלו בריא וחזק בכל השנה** (חיד"א בספרו חומת אגן איוב ג).

יום הולדת

יום הולדת של אדם הוא היום בשנה שבו התאריך הזה לתאריך הלידה שלו, ביום זה נמדד גילו בשנים שלמות.

הטעם שנקרא יום הולדת

מלשון הולדת, לפי שאין הולד נולד אלא על ידי אחרים שהחיה מילדת את האשה, ועל כן החיה נקראת מילדת, וכן כתוב (יחזקאל טז ד) "ומולדותיך ביום הולדת אותך", וכן (ויקרא יג נה) כתוב "אחרי הוכבס את הנגע", שכיבוסו על ידי אחרים (רש"י בראשית מ כ ד"ה יום).

יום הולדת ומקורו במקרא ובחז"ל

המקור שבו מופיע לראשונה בתנ"ך במפורש מושג יום הולדת בחומש בראשית אצל פרעה, כדכתיב (בראשית מ כ) "ויהי ביום השלישי יום הולדת את פרעה ויעש משתה לכל עבדיו" ופירש רש"י (שם ד"ה יום) יום הולדת יום לידתו וקורין לו יום גינוסיה עכ"ל, מכאן שנהגו בעולם העתיק לחוג ימי הולדת.

מקור נוסף מהתורה ליום הולדת: התורה מספרת "ויעש אברהם משתה גדול ביום הגמל את יצחק" (וירא כא ח) לפי המדרש, יום זה היה יום הולדתו של יצחק: לדעת אחת מלאו לו אז שנתיים ימים, ולדעה השנייה חגגו לו באותו יום מלאת י"ג שנה (בר מצווה).

כמו כן מצאנו במשנה במסכת ע"ז (פרק א משנה ג) **"ואלו אידיהן**

עד מאה ועשרים

מקור הברכה: לאחר שאנשי העולם חטאו קודם המבול כתוב (בראשית ו ג) "והיו ימיו מאה ועשרים שנה" יש המבארים את הפסוק (רא"ש שם, העמק דבר שם, אבן העזר) שאורך חיי האדם יוגבל למאה ועשרים שנה מכיוון שכך, מאחלים לאדם את המספר המרבי של השנים שהוא עשוי לחיות.

ויש אומרים: שאין לומר שתחיה עד מאה ועשרים, משום שיש בזה איסור של קללה, שהרי יכול לחיות יותר, ונמצא שמקללו במה שמגביל לו את החיים עד מאה ועשרים (ספר עלינו לשבח להגר"י זילברשטיין שליט"א חלק ה' עמוד תשלב הביא מספר מגד גבעות עולם עמוד ק שכתב בשם מור"ח הגר"ח מברסק זצ"ל, ושם הביא שגם הגאון רבי יעקב קמנצקי זצ"ל היה נגד לאחל לאדם לחיות רק עד מאה ועשרים, עיין בספר תולדות אנשי שם עמודים נד-נה, ובשו"ת אגרות משה או"ח ד' יור"ד ח"ג ס' קמה).

והפסוק מדבר על אנשי דור המבול שהקב"ה אומר שיאריך להם אף עוד מאה ועשרים לראות אם הם יחזרו בתשובה ואם לא אביא עליהם מבול (עיין תרגום אונקלוס שם).

"תחיה מאה שנה"

בשנים שעברו היו רגילים לברך תחיה מאה שנה מסופר שבבילנא במקום שהתפלל הגר"א היתה חבית עם מים לנטילת ידים עבור הציבור, פעם אחת ניגש הגר"א ליטול ידיו ולא היה כבר מים בחבית, ראה זאת אחד מהילדים רץ מיד לביתו והביא לו מים, אמר לו הגר"א תחיה מאה שנה כשהגיע לגיל תשעים ותשע נחלה ולא רצה שיביאו לו רופא, ובהגיע לגיל מאה בדיוק נפטר, (ספר דרך שיחה עמוד תנה שסיפר מרן הגר"ח ק"צ"ל שסיפר לו הגאון ר' מאיר קרליץ זצ"ל עיין בספר זכרון חן שסיפר הגה"צ רבי נח גד וינטרויב זצ"ל בשם ר' יצחק אליניק מרדאמסק שמעשה כזה היה גם עם התפארת שלמה).

לעילוי נשמת אבי מודי הגאון רבי מאיר אריה ב"ר יוסף לב זצוק"ל. נלב"ע ז' טבת תשפ"א

ולעילוי נשמת אמי מורתי הרבנית הצדקנית מרת אביבה ע"ה בת הגאון הגדול ר' משה הרשלר זצוק"ל. נלב"ע ה' תשרי תשע"ח

אדם שהיה אותו היום יום לידתם, לומר לא במהרה אדם ניוזק ביום הולדתו, שאז המזל השולט ביום ההוא, עוזר לו" הרי שמזלו של אדם שולט ביום הולדתו.

ואע"פ שהירושלמי דיבר במזלו של עכו"ם מצינו בזהר (יתרו לד, א) שמושה בחר את יהושע שנולד בחודש אדר שני כדי להלחם בעמלק הרי שיום הולדתו משפיע על כל החודש (עיי' ילקוט שמעוני חבקוק רמז תקסד ובזית רענן לבעל המג"א שמיירי גם לישראל).

וכן מצאנו במדרש (יתרו לד, א) על הפסוק "ויאמר משה אל יהושע ולמה אל יהושע, כדי שיבחר אנשים שנולדו באדר שני", הרי שחודש הלידה בכל שנה משפיע על מזלו.

יום מסוגל לתפילות

יום הולדת של אדם הוא יום המסוגל לקבלת התפילה, וסמך לכך מסמיכות הפסוקים (מזמור ב פסוקים ז ח) "בני אני היום ילדתיך שאל ממני ואתנה" (רבי אליהו לאפיאן בשם המקובלים, עיי' בספר דרך שיחה פרשת וישב ובספר גנזי ציון עמוד פב שכך אמר הח"ח למרן הגרי"ש כהנמן שאמר לו שהיום הוא יום הולדתו, ספר ודרשת וחקרת ח"ד סימן מ).

סעודה ושמחה ביום זה

יש הנוהגים: לעשות את יום הלידה ליום טוב בכל שנה ושנה וסימן יפה וכתב הבא"ח (שנה ראשונה פרשת ראה אות יז) וכן נוהגים בבתניו (בגמרא מועד קטן כח, א מובא שר' יוסף ערך סעודת מצוה לת"ח ביום הולדתו השישים, מדרש שכל טוב בראשית א מט כתב ועושים בו משתה).

שמחת יום הולדת

מעלת היום הולדת אצל בני התורה: וז"ל החזו"א פלא גדול הוא על אותם אנשים שלא שומרים תורה ומצוות כשמגיע יום הולדתם חוגגים אותם בשירה ובתזמורת כי להפך הם צריכים להיות עצבים כי ככל שהם מזדקנים הרי הם קרבים ליום הדין והתוכחה האיום והנורא

לעומת זאת מי ששומר תורה ומצוות יש לו על מה לשמוח ביום הולדתו מכיון שכל יום ויום הוא מתקרב להיות במחיצת השכינה, יחד עם האבות הקדושים והתנאים והאמוראים, ולזכות לגן עדן לעולם שכולו טוב, ובכל שנה ושנה מסתכמים אצלו הרבה מצוות ומעשים טובים (חזון איש).

טעם השמחה ביום זה

כמו בכל הענינים כשמגיע אותו היום מתעורר הענין שכבר היה, להיות גם עכשיו כמוהו כמו ברכת החמה בשנת הכ"ח ברגע שבא תקופת החמה באותה הנקודה כמו שהיתה בשעת הבריאה, צריכים לברך עושה מעשה בראשית, וכן בכל מועדי ישראל נתעורר אותו הענין כמו שהיה אז בשעת הנס (עיי' בשער הכוונות לאר"י על פסח ור"ה) וכן ביום ההולדת מתעורר אותו כח הרשימה שנשאר לו מן כל התורה כולה שלמד במעי אמו ולכן בא לו חיזוק גדול וסיעתא דשמיא לעלות במעלות תורה וקדושה ולכן נכון מה שעושים סעודה עם ידידים ואוהבים שיברכוהו וישפיעו עליו על ידי ברכותיהם שפע קדושה עליה ושיזכה לעלות ולהתחזק בתורה ומצוות ויראת שמים (ספר דברי יחזקאל שרגא פרשת ויקהל ירושלים תשנ"ד עמוד קכח).

יש המתנגדים למנהג זה

דברי בעל האדרת (נפש חיה פרשת וישב עמוד קצה) "אכן בכל ליבי

יש המדקדקים מהגמרא (ברכות כח, א) שמסופר על ראב"ע שכאשר ביקשו למנותו לראש ישיבה והתיעץ עם אשתו אמרה לו איך תהיה ראש ישיבה והלא אין לך שערות לבנות שהם סימני זיקנה אומרת הגמרא "ההוא יומא בר תמני סרי הוה אתרחיש ליה ניסא ונעשו לו י"ח שורות של שערות לבנות בזקנו" לא נאמר ההוא זימנא אלא ההוא יומא בר תמני סרי הוה שאותו היום יום הולדת של רבי אלעזר בן עזריה ולכן נעשה לו נס זה, לפי שיום הלידה המזל של האדם חזק בו ומוצלח (בן איש חי בספר בן יהוידע ברכות כח, א).

במדרש (שכל טוב בראשית מ כ) כתוב "אמר רבינו מנחם בר"ש רוב בני אדם מחבבים אותו היום שנולדו בו ושומחים בו ועושים בו משתה".

וכן מצאנו בנביא הושע (ז ה) האומר לעם ישראל "יום מלכנו החלו שרים חמות יין", ומבאר המצודות דוד (שם ד"ה יום) שנהגו ישראל ביום שמחת המלך כיום הלידה או יום המלכתו להרבות בשמחה ובשתיית יין.

וכן מצאנו שהקב"ה עיכב את הקמת המשכן עד חודש שנולד בו יצחק (כמבואר במדרש תנחומא פקודי אות יא), בעשרים וחמשה בכסלו נגמרה מלאכת המשכן [ועמד] מקופל עד אחד בניסן שהקימו משה לפי שחשב לערב שמחת המשכן בחודש שנולד בו יצחק, שבניסן נולד יצחק הרי שיום שנולד בו צדיק הוא יום שמחה אצל הקב"ה ורצה לערב שמחה בשמחה.

וכן עשוי לגאול את ישראל בחודש ניסן שהוא חודש שנולדו בו האבות (ר"ה י, ב), ולכן תשעה באב נקרא מועד לפי שהוא יום שנולד בו המשיח (מדרש איכה א נא), הרי שחז"ל התייחסו לימי הולדתם של האבות.

הקב"ה ממלא שנותיהם של צדיקים

במסכת ראש השנה (יא, א, וכן קידושין לה, א) כתוב ש"הקב"ה ממלא שנותיהם של צדיקים מיום ליום", כלומר שזכותם של צדיקים שהם נפטרים ביום לידתם, **ואמרינן בירושלמי** (ר"ה פרק ג הלכה ח) **שביום הלידה מתחזק מזלו של אדם והאין נפטרים ביום זה:** לפי שאצלם המיתה היא התרוממות מזלו ומעלתו שפושט לבוש שק הגופני ולובש חלוקא דרבנן הרוחני להיכנס לעולמות העליונים למעלה העליונה להנות מזיו השכינה כדוגמת משה רבנו ודוד המלך שנולדו ונפטרו באותו תאריך בשנה (זית רענן מבעל המגן אברהם על הילקוט שמעוני, יערות דבש ח"א דרוש יז הגה"ק רבי צדוק הכהן מלובלין בספרו קונטרס דברי חלומות נדפס בסוף ספרו רסיסי לילה עמוד 190 אות כ מליל מוצש"ק וישלח).

ימי הולדת המצינים ציוני דרך

יהודה בן תימא היה אומר בן חמש שנים למקרא, בן עשר למשנה, בן שלש עשרה למצות, בן חמש עשרה לתלמוד, בן שמונה עשרה לחופה, בן עשרים לרדוף (אבות פרק ה א).

יום הולדת יום שהמזל גובר

מובא בגמרא בירושלמי (ר"ה פרק ג הלכה ח) "והיה כאשר ירים משה את ידו וגבר ישראל, ריב"ל אמר עמלק כושפן היה, מה היה עושה היה מעמיד בני אדם ביום גינוסאי שלו, לומר לא במהרה אדם נפל ביום גינוסאי שלו, מה עשה משה, עירבב את המזלות, הדא הוא דכתיב (חבקוק ג יא) "שמש ירח עמד זבולה וכו'".

וביאר בקרבן העדה (שם) "היה מעמיד למלחמה עם ישראל בני

להודות הרי אף שמצאינו אצל העכו"ם מנהג כישראל אין בזה משום וחוקות הגוים (הג"ר נתן גשטטנר להורות נתן חלק ט סימן ה' י, וכן נדפס בקובץ כרם שלום שנה טז גליון ו).

טעם אחר: משום שחששו לעין הרע (גדולי וזקני ירושלים).

טעם אחר חשש שלא יודה על העתיד

יש המתנגדים לחגיגת יום הולדת וסיבתם על פי הפסוק (בראשית כ"ט לה) "ותאמר הפעם אודה את ה' ותעמוד מלדת", וביאר החוזה מלובלין שבשעה שאדם מודה ואינו מבקש על העתיד, הרי זה כמפסיק ומעמיד את מעייני הישועה, ולא שאמרה "הפעם אודה" ולא התפללה על העתיד עמדה מלדת, ולפי זה בשמחת יום הולדת שיש לחוש פן תהיה חגיגת ההודאה גדולה יותר מן התפילה על העתיד ואז יש לחשוש שזה יגרום לו ח"ו שלא תמשך לו הטובה הזאת (שו"ת קנין תורה להגרא"ד הורביץ ח"ג סימן כא לגבי סעודה ביום הולדת הששים שבעים).

מנהגים ליום הולדת

תפילין בערב יום ההולדת: יש שהידרו להניח תפילין ערב יום ההולדת עד קרוב לשקיעת החמה, **והטעם:** כדי שתצא השנה במצוה (ספר נפש חיה לבעל האדר"ת עמוד לט שכך נהג בערב יום הולדתו שחל בחג השבועות).

ברכת "מזל טוב"

יש אומרים: שיש לברך את האדם ביום הולדתו ולאחל לו ברכת מזל טוב ואריכות ימים (בעל התפארת ישראל כתב בצוואתו אות ו ביום הלידה של כל אחד, יכתבו לו כל אחיו ואחיותיו ברכת מזל טוב).

סיום חיבור ספר

יש מגדולי ישראל שסיימו את חיבור ספרם ביום הולדתם, ומובא שכך עשה המקובל ר' דוד פארדו בהיכנסו לשנת שלושים וחמש בר"ח ניסן שנת "אהללה שם אלוקים בשיר" חיבר את ספרו (המקובל ר' דוד פארדו בסוף ספרו שושנים לדוד על המשניות).

החפץ חיים ביום הולדתו התשעים סיים את הקונטרס "בית ישראל" ביום י"א שבט תרפ"ח ובאותו היום הזמין את משפחתו וקרוביו וערך שם סעודה (ספר חפץ חיים ופעלו).

סיום מסכת

הכתב סופר במכתב שכתב לבנו (נמצא בשו"ת כתב סופר יו"ד ח"ב סימן קמח) מציין את יום הולדתו החמישים ועשה אז סיום על מסכת פסחים.

להקדיש את היום לה' ובמיוחד להתחזק בת"ת

יש אומרים: שביום זה יש להשתדל להרבות בלימוד תורה (שו"ת הלל אומר סימן קלט).

להוסיף הנהגה טובה

יש אומרים: שביום זה ראוי לקבל על עצמו איזה הנהגה חדשה הנצרכת לו לעבודת הבורא יתברך הן בתורה הן בתפילה הן בגמילות חסדים כפי השעה והזמן וכן בכל שנה ושנה ואז ברבות הימים והשנים יהיו נתונים בכל מיני מעדנים ויהיו למאורות גדולים בעזר וסיוע יושב מרומים (ספר דרוש דרש מאת הגה"צ ר' שריה דבילצקי זצ"ל עמוד פד הנהגות יום הלידה).

כעסתי על המברכים לברכני ליום הולדתי ולשמחני בו, ודבר זה אינו לרוח עם קדוש המקובל אצלינו ונוח לו שלא נברא משנברא (כמבואר עירובין יג, ב) ואם כן למה לשמוח ביום הולדתו, בטרם ידענו שהועלנו בבריאתנו, ורק צדיקים יכולים לשמוח כדברי התוס' (ע"ז ה, א ד"ה שאלמלא) אבל אנחנו מה חיינו מה מעשינו ומה צדקותינו?

והטעם: לפי שבתורה כתוב יום הולדת את פרעה, דהיינו עבור הנכרים זהו יום גדול, ולא עבורנו (שו"ת ערוגת הבושם או"ח ח"ב סי' רטז, שו"ת קנין תורה בהלכה ח"ג סי' כא בשם האדמו"ר מקוצק, שו"ת דברי יציב חלק ז ליקוטים סימן סד).

טעם אחר: על פי מה שאמרו חז"ל (עירובין יג, ב) "טוב לו לאדם שלא נברא יותר משנברא" אם כן לשמחה זו ביום זה מה היא עושה כי טוב היה לו אם לא נברא ונולד, ומה לו לאדם הפשוט לשמוח ביום הולדתו (הגה"ק רבי חיים אליעזר שפירא בספרו דברי תורה מהדורה ה אות פח, שו"ת דברי יציב חלק ז סימן סד).

בישוב הדבר: על פי דברי הזהור (זהר החדש בראשית י) שמוספר שם שביום הבר מצוה לרבי אליעזר עשה רשב"י שמחה גדולה כמו ביום החתונה ולפי הסברה הנ"ל שאין לשמוח ביום הולדתו כיון שאין ידוע מה יהיה בסופו בודאי שאין לשמוח ביום הבר המצווה שאז מתחייב בכל המצוות וגם נעשה בר עונשין,

ואין לומר שהשמחה שייכת רק לרשב"י כמו שאמר רשב"י (סוכה מה, ב) שראה בני עליה והן מועטים אם שנים הם אני ואלעזר בני, שהיה ברור לו גודל צדקתו של אלעזר בנו כבר בבר מצווה, לפי שהמג"א (או"ח רכה ד) פסק לכל אחד ואחד מישראל שמצוה על האדם לעשות סעודה ביום שנעשה בר מצווה כיום שנכנס לחופה ועל כרחך שהשמחה היא על יסוד הכלל בהלכה שכל ישראל בחזקת כשרות שבודאי יקיים את כל דיני התורה ומצותיה ולכן יש לשמוח ביום חיוב התורה

לכן גם ביום הולדתו, היום שבו ירדה נשמתו של האדם לעולם כדי שיוכל לשמש את קונו על ידי קיום התורה והמצוות ומצד חזקת כשרות בודאי שיתנהג כן בפועל ולכן יש לשמוח ביום הולדתו (ספר תורת מנחם).

טעם אחר: לפי שלא שמענו וראינו מרביתנו ואבותינו הקדושים זי"ע לעשות כן ליום שמחה ביום הולדתם (עין שו"ת להורות נתן ח"ט או"ח סימן ה, וכן קונטרס יום הולדת בענין יו"ט ביום הולדת, ספר דברי תורה לבעל מנחת אלעזר מהדורה ה סימן פח, דברי יציב חלק ז ליקוטים סימן סד).

טעם אחר: חשש משום חוקות הגוים

יש שרצו לאסור מטעם מנהג העכו"ם, דאמרינן במסכת ע"ז (ח, א) "ואלו אידיהן (חגיהם) של עובדי כוכבים וכו' ויום הלידה", וכתב שם רש"י (ד"ה ויום הלידה) יום הלידה של מלך עושין כל בני מלכותו איד משנה לשנה ומקריבין זבחים.

וכן כתב הרמב"ם (פ"ט הלכות עבודת כוכבים ה"ה) ובשו"ע (יור"ד קמח ז) עכו"ם שעושה הוא חג לעצמו ומודה לאילילים ומקלסים ביום שנולד בו... ויום שעלה מן הים ויום שיצא מבית האסורים, הרי שכך נהגו הגוים ויש חשש ובחוקותיהם.

בישוב המנהג: אין בזה משום חוקת הגוים שאסור לישראל שהרי מצאינו (ע"ז ח, א) שנהגו העכו"ם לעשות יום איד גם כשעלו מן הים ויום שיוצא מבית האסורים והרי גם ישראל צריכים להודות בהני דברים (כמבואר בברכות נד, ב) שהם מארבע דברים שצריך

להתפלל לפני התיבה

יש הנוהגים: ביום הולדתם להתפלל לפני התיבה (הרה"ק רבי יחזקאל שרגא משינאווא הובא בספר דברי יחזקאל שרגא).

עליה לתורה

יש הנוהגים: לעלות ביום השבת שלפני היום הולדת, וכשיום ההולדת חל ביום שיש בו קריאה בתורה יעלה גם ביום הולדת עצמו (שערי הלכה ומנהג או"ח ח"ב ס' ש'ג).

יש הנוהגים: ביום הולדתם לעלות לתורה (שו"ת הד"ר הלל דרבי מאת הג"ר יחיאל מיכל היבנער אב"ד ניוזבורג למברג תרנ"ד סימן יח שכן נהג רבו הרה"ק ר' צבי יהודה מסטרעטין).

שהחינו על פרי חדש

יש הנוהגים: שבכל שנה שמגיע יום הולדתם מהדרים לברך שהחינו על איזה פרי או בגד חדש (הובא בשו"ת גנזי יוסף ברוקלין תשמ"ט סימן ד בשם חמיו הגאון ר' אליעזר דייטש ז"ל בעמח"ס שו"ת פרי השדה ותבואות הארץ).

תשובה ביום ההולדת

ביום ביאת האדם לעולם היא התחלה וחשבון וראש שנתו לעולם ומשום כך בכל שנה ביום הולדתו צריך שלא ישן באותו היום ויעסוק בתשובה ותפילה וצדקה וחרטה על העבר וקבלה על העתיד (חתם סופר, הקדמת ספר כתב סופר על התורה אהל לאה עמוד כט, וכן בחוט המשולש עמוד צב בהערה).

תענית – תענית דיבור

יש אומרים: שביום זה טוב שישב בתענית ואם יוכל לעשות אותו גם יום תענית דיבור אשרי לו ואשרי חלקו, **והטעם:** כי על ידי המעשים האלה יתעורר ביותר לעשות לו חשבון הנפש מה פעל ועשה עד היום הזה, ואין עברו עליו ימיו ושנותיו עד עכשיו, וממילא ישתדל מכאן ואילך להיטיב דרכיו הנהגותיו ומעשיו (ספר דרוש דרש מאת הגה"צ ר' שריה דיבליצקי זצ"ל הנהגות ליום הלידה עמוד פד, עיין שו"ת מגדלות מרחקים סימן לא).

חשבון נפש

יש אומרים: שביום זה יעשה האדם חשבון נפש שימנו כצל ומשמעותו עמוד מג, ויצבור יוסף סימן נא).

גיל עשרים – תיפח עצמותיו "בן כ' לדרוך" (אבות הכא)

גיל עשרים מוזכר בגמ' (קידושין דף כט, ב) כתאריך יעד לנישואין שאין לאחר את זמנם מעבר לו.

"תיפח עצמותיו": בגמ' (שם) "אמר רבא וכן תנא דבי ר' ישמעאל, עד עשרים שנה יושב הקדוש ברוך הוא ומצפה לאדם אימתי ישא אשה, כיון שהגיע לעשרים שנה ולא נשא אשה, אומר תיפח עצמותיו".

הטעם שנענשים דווקא עצמותיו ולא גופו

כיון שנאמר אצל האשה (בראשית ב' כג) "זאת הפעם עצם מעצמי ובשר מבשרי" וזה אינו רוצה לישא אשה ולהחזיק בעצם שלו, ע"כ אומר הקב"ה תיפח עצמותיו מידה כנגד מידה (דרישה באה"ע"ז סימן א אות יב).

טעם אחר: לפי שהתחלת בנין הנקבה היה מן הצלע והאיש הנושא אשה משלים עצמותיו ומוצא אביתו, ומי שאינו נושא אשה נמצאו עצמותיו חסרים ומתפזרים ואינם מתקבצים יחד כמי שנזכר העפר ומפזרו לכל רוח [וזה לשון תיפח מלשון נפח] (חיד"א בפתח עינים ע"פ האר"י בשער המצוות בראשית דף ג, ב).

טעם אחר: כתב דהטעם כיון שאמרו חז"ל (ע"ז ה, א) "אין בן דוד בא עד שיכלו נשמות שבגוף", אם כן המאחר לישא אשה גורם איחור לביאת המשיח ולתחיית המתים, שיבנה גופם מהעצם ניסכוי, וכיון שגורם לעצמות המותם שלא יקומו, לכך נענש ג"כ במידה זו בעצמותיו (עיין יעקב סנהדרין צ"א, וע"ע בבן יהודע קידושין כט, ב).

טעם אחר: שכיון שג' שותפים באדם הקב"ה אביו ואמו, ומאביו נבראו העצמות כדאיתא בנדה (לא, א) ע"כ זה שאינו מקיים פריה ורביה וממעת הדמות מהעצמות שהיה צריך לברוא, במידה זו תיפח עצמותיו (מהרש"א קידושין כט, ב).

משמר בלילה

נהגו הבחורים שבליל הגיעם לגיל עשרים להיות ניעורים כל הלילה ועוסקים בתורה

מקור לדבר נמצא בספר הפרדס (אפשריין ספר הדרושים דף טו, כך ענה הגר"ק לשואלים הובא בדרך שיחה ע' קיד, וכן בספר ערבי נחל פרשת שמיני בשם ספר חסד לאברהם בעין הקורא נהר נז).

הטעם: לפי שידוע שאין האדם נידון בבית דין של מעלה אלא מן עשרים שנה ומעלה (שבת פט, ב), ומי שנכנס ביום ראשון של שנת כ"א, אם יבחר בטוב וימאס ברע וישתדל לעסוק בתורה ומצוות, אזי בלילה הראשונה כשהוא ישן על מיטתו, מיכאל השר הגדול שולח מלאך אחד להוליך נפשו ולהכניסה בפתח היכל ראשון... ואם זכה להיכל החמישים היכלות של טהרה יהיה לו כח בבחירתו שיתגבר על היצר הרע (רבי אברהם אזולאי בחדס לאלפים מעין ב נהר נז).

טעם אחר: על פי האמור "בן עשרים בה ימות" דהיינו באותה המידה שנהג בה בעשרים עד יום מותו לא תסור ממנו ולכן בלילה הראשון שהגיע לגיל עשרים מורה בלימוד ובתפילה (ספר חוקה על משלי לרבינו קמחי פרק טו).

מנהגם של גדולי ישראל בענין המשמר

הגרשז"א: אמר לבחור אל תערוך משמר, אלא תשכב לישון בזמן, תקום בזמן, ותלמד אחר כך טוב כל היום (הליכות שלמה תפילה, פרק ה', הערה 56, ספר מנוחה וקדושה).

הרב שלמה וולבה כתב שזה מנהג אישי המתאים רק לבחור המרגיש בעצמו צורך לקיימו (מכתבים).

עובר, ובכל יום ויום נוסע האדם לבית עולמו, ולהקדיש יום זה כולו ללימוד תורה ולשמור פיו ולשונו (בהקדמת ספר כתב סופר על התורה אהל לאה עמוד כט, וכן בספר חוט המשולש עמוד צב בהערה כתב בנו הג"ר שלמה סופר ז"ל שכן נהג אביו ביום הולדתו עיין שם, וכן מובא בשם מרן הרב ש"ך זצ"ל עיין בספר זאת התורה פרשת וישב עמוד קמז, ספר אור לארבעה עשר מאת הרה"ג ר' מרדכי גרוס שליט"א שער התשובה סימן לו).

ללכת לכותל המערבי

מנהג עתיק בירושלים ללכת לכותל המערבי ביום ההולדת (מובא בספר ימי שנותינו ששמע כן מהגר"מ הלבשרטאם זצ"ל).

צדקה

ר' חיים פלאגי כותב ומה טוב דכל אחד יהיה לו לזכרון יום שנולד בכמה לחודש פלוני, ואותו היום איש יומו יהיה מרבה בצדקה כדי יכלתו, כי לכך נוצר, ויזכה לעשותו עוד רבות בשנים בריוח ולא בצער (ר' חיים פלאגי בספרו צדקה לחיים ירושלים תשס מערכת ע"ן אות תקנה).

מנהגי גדולי ישראל ביום ההולדת

מנהגו של הגר"ש מסלנט

בספר אוצר החסד (קרן שמואל ירושלים תרנ" עמוד 26) כתב שהגיע הגר"ש סלנט זצ"ל לגיל שבעים שלח באותו היום שבעים נאפוליונים של זהב עבור קמחא דפסחא לעניים וכן במלאות שמונים שלח שמונים.

מרן החת"ס: היה נוהג להשלים החומש עם התלמידים בז' בתשרי יום לידתו ונתן לכל אחד מתלמידיו הנמצאים שם ארבע צ"ל [מטבע כסף שהיה בזמנו] לקנות להם לחמי חלב (מנהגי חת"ס ירושלים תשל"ב פרק ז אות יד עמוד לוט).

מנהג הדלקת נרות וכיבוים

יש המדליקים: נרות כמספר השנים של האדם החוגג את יום הולדתו ובעל השמחה מכבה אותם, **יש אומרים:** שמנהג זה הוא מנהג נוצרי פסול ויש חשש משום "ובחוקותיהם לא תלכו" ויש לבטלו (ספר יום ההולדת